

УДК 323.27(470)"1917":314.15(=161.1)(497.11)"192"
070.482(=163.41)(497.11)"192"
94(470)"1917":271.222(497.11)-662:3"192"

Радован ПИЛИПОВИЋ
Архив Српске православне цркве
beriozushka@gmail.com

Узроци и разлози преврата у Русији 1917. године у српској црквеној публицистици 20-их година 20. века

Апстракт: У раду се разматра део идејног света руских емиграната, преваходно свештеника и богослова, који су на страницама српске црквене штампе 20-их година 20. века писали о узроцима и разлозима преврата у Русији 1917. Традиционална провиденцијалистичка призма кроз коју су се тумачили процеси у историји хришћанске цркве била је доминантна, а у њој су се преливали и апокалиптичко-симболичко-езотеријски тонови инспирисани реалним тешкоћама избегличког живота. Антисемитска расположења, хришћанска критика комунизма, као и страх од болшевизма представљају такође мотиве које руски емигранти разрађују у српској црквеној периодици осврћући се на тајну успеха Октобарске револуције.

Кључне речи: руска емиграција, револуција у Русији, Српска православна црква, српска црквена штампа, апокалипса, Антихрист, масони, комунизам

Руски емигрантски талас, изазван Октобарском револуцијом и победом болшевичких снага, донео је са собом особен културни утицај, нарочито у сродним словенским земљама које су постале уточиште за избеглице - присталице старог монархистичког (царистичког) режима. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца постала је новом домовином за 40.000 људи пореклом из Руског царства, који су се у њој снашли и прилагодили.¹ Један део руских емиграната је припа-

1 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, (Београд: Чигоја штампа, 2006), 183–190. - Према неким подацима у Краљевини СХС је до 1929. године било 20.000 Руса, 4.000 у Бугарској и по 2.000 у Румунији и Грчкој, а у целој Европи их је до 1939. било између 850.000 и 1.200.000 у зависности од различитих процена. Nikolaj Fedorov, *Ruska emigracija (istorija, suština)*,

дао православном свештенству, у ширем смислу богословским круговима, одликујући се својим образовањем, а почесто надвисујући своју истоверну браћу која им је пружила гостопримство. На пољу црквеног живота и мисије, односно рада православног свештенства и монаштва у српским земљама „руски емигрантски фактор“ је имао значајну улогу.

После Првог светског рата, на канонској територији Српске православне цркве руска црквена емиграција (верни народ и свештенство) створила је један од центара црквеног живота. Руска православна загранична црква је уживала, између два светска рата, моралну, финансијску и дипломатску подршку Српске православне цркве. Православна васељена је заиста осећала недостатак Руске православне цркве у оном виду у коме је она постојала до револуције и грађанског рата, као најмногљуднија помесна Православна црква.

Сусрет руске емиграције и Српске православне цркве између два светска рата дешавао се у неколико паралелних праваца, чинићи свет међусобног утицаја који је у последње време све више занимљив истраживачима. Руски утицај на српско монаштво, академско богословље и српски црквени живот, или казано другачије: религиозну праксу, представља само један од момената из важног присуства руске православне емиграције на територији јурисдикције Српске православне цркве. Појава Руса емиграната, тј. свештеника у служби Српске православне цркве, службујућих на српским парохијама, занимљива је и изнуђена у историји православља кадровска сеоба, где је 8% укупног свештеничког кадра једне цркве практично „позајмљено“ из друге цркве, дакле другог језика, образовања, друштвених навика и богословског менталитета, иако једне и заједничке вере.²

Ако се узму у обзир и друге социјалне групе избеглих Руса у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца / Југославији, које су долазиле у додир са Српском православном црквом, није нимало чудно што је српска црквена средина усвајала један нарочити ментални свет избеглог руског човека.

---

rad, značenje 1919–1939), (preštampano iz *Hrvatske smotre*, br. 7–8, (Zagreb, 1939)), 4–5.

2 Архив Српске православне цркве (АСПЦ), Архивске књиге, Персонална књига православног свештенства Краљевине Југославије, I–III. - Дobar и исцрпан преглед свештеничких кадрова Српске православне цркве, која је имала укупно 2.924 свештена лица почетком тридесетих година 20. века. Од тог броја њих 214 су били руског емигрантског порекла.

Промишљање о узроцима, разлозима и последицама револуционарног преврата 1917. године и друштвеном превирању у царској Русији почетком 20. века било је карактеристично и разумљиво за руске избеглице. Летимичним погледом на часописе које је издавала Патријаршија у Београду или епархије њој потчињене, уочавају се аутори руске провенијенције који намећу своје руске теме из културе, црквене мисије, социологије или историје. Сама револуција је била инспиративна и покретачка тема. Са друге стране, монографске публикације на српском језику од средине 20-их година које су имале у фокусу руску револуцију биле су заправо књиге различитих жанрова.³

Црквена штампа која је излазила у периоду између Првог и Другог светског рата незаобилазан је извор за писање друштвене историје Српске православне цркве. Њена контекстуализација, могућа након изучавања примарних извора, представља додатно везивно ткиво за сувопарне документарне изворе.⁴ Црквена штампа је између два светска рата имала продукцију на завидном нивоу, но ипак није достигнут идеал покретања дневног листа Српске православне цркве, како би се, како је сматрано, на успешан начин парирало римокатоличкој страни.⁵ Додуше, снага се и расипала, јер су поједине парохије трошиле снагу у штампању морално-поучних

3 Мемоарски спис: Алексеј Ксуњин, *Од Николе II до Лењина*, (Београд: издање писца, 1924); историографска монографија: Aleksije Jelačić, *Ruska revolucija i njeno poreklo*, (Zagreb: „Nova Evropa“, 1925); превод романа: *Raspućin, originalni naziv francuskog izdanja „Sumrak carstva“*, roman od Ž. Kesela i Jelene Izvoljske, превео Стојан Живадиновић, (Београд: „Југо-исток“, 1927); превод биографије цара Николаја II: Жан Жакоби, *Руска револуција – страдање императора Николе II*, превео Крешимир Мимирковић, (Београд: Наше Ново доба, s. a).

4 Бранко А. Цисарж, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (Библиографски опис часописа и листова са прегледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970)*, А–М, (Београд, 1986); Исти, *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (Библиографски опис часописа и листова са прегледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970)*, Н–Ш, (Београд, 1991); Бранко А. Цисарж, „Црквена штампа између два светска рата“, *Српска православна црква 1920–1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије)*, (Београд: Свети архијерејски синод, 1971), 141–178.

5 Богољуб Милошевић, „Значај црквене штампе“, *Весник Српске цркве – орган српског православног свештеничког удружења XXXV*, новембар–децембар, (Београд, 1930), 678–680. Постојала је нада да је епоха патријарха Варнаве згодан час за покретање црквеног дневног листа: „Сада је време; послужимо народ са тим највећим и најмоћнијим средством – дневним листом наше цркве“ (Петар

билтена.⁶ Редакција *Гланика* – службеног листа Српске православне патријаршије и годишњег *Календара* стално је опомињала парохе и свештенике на терену, нарочито у верски мешовитим срединама, да буду упорни приликом растурања тих издања, с обзиром на чињеницу „да римокатоличка црква издржава 92 листа и толико других издања“.⁷ У штампи се исказују укуси (богословски, политички, књижевни), а такви списи су, опште је познато, захвални за хронолошку реконструкцију збивања у прошлости. Часопис, као што је *Гласник Српске православне патријаршије* (са највећим континуитетом у српској црквеној периодици),⁸ стоји на средокраћу између примарних и секундарних извора, пошто је објављивао званичне одлуке, расписе, посланице и друге потезе црквене управе (патријарха, Синода, Сабора, Епархијског и Великог црквеног суда).

За свештенички сталеж су најзначајнији *Весник* – орган свештеничког удружења и *Весник* – недељни црквено-политички лист и оба су имала у фокусу интерес духовног сталежа, с тим да је други био уређивачки храбрији, објављујући полемике и либералне текстове који не би, на другом месту, пролазили епископску цензуру, јер су неретко били уперени против више црквене власти.⁹ Такође

Гаулић, „Штампа у служби цркве“, *Прелгед – полуслужбени орган свештенства епархије жичке* XV, 7, (Чачак, 1933), 202.

- 6 Свештеник Вел. Ташић из Барича тражио је помоћ од Светог архијерејског синода за свој лист *Парохијска смотра – поврени верски лист за верско просвећивање парохијана*. Архив СПЦ, Varia (1930), Парох барички Светом архијерејском синоду, бр. 293, 6–19. новембар 1930.
- 7 Архив СПЦ, Акта Св. архијерејског синода, несређена грађа, Администрација Гласника Црквеном суду Српске православне епархије захумско-херцеговачке, бр. 618, 30. јануар 1933.
- 8 Живорад Јанковић, „Прилози историјске садржине објављени у Гласнику – службеном листу Српске православне цркве од 1945. до 1990“, *Гласник – службени лист Српске православне цркве* LXXIII, 12, (Београд, 1992), 202–217. - Већ су неки историчари из *Гласника* издвајали посебне теме и вредновали га као историјски извор: Владислав Пузовић, „Извештавање Гласника Српске православне патријаршије о Руској цркви између 1920. и 1940. године“, *Гласник – службени лист Српске православне цркве* LXXXV, 9, (Београд, 2005), 251–259; Јуриј Данилець, „Гласник як джерло з історії православ'я на Підкарпатський Русі та в східній Словаччині“, *Pravoslavny biblicky zbornik* III, (Prešov, 2016), 79–97.
- 9 Можда не без разлога, овај лист се у Библиотеци Српске патријаршије чува у депу рукописног одељења и теже је доступан читаоцима и корисницима. Штавише и *Весник* – орган свештеничког удружења био је на мети критика званичног *Гласника Српске православне патријаршије*, јер је „отворено писао о стању у нашој Цркви“. („Архијерејски Гласник против Весника Српске Цркве“, *Вес-*

и часопис *Хришћански живот*, чији је власник необични, свестрани свештеник-дипломата и политичар Војислав Јањић умео је да пронађе теме које иритирају или критикују црквене власти, тј. епископат.¹⁰ Критичка (можда и критизерска) струја црквене стварности у српском свештенству није била задовољна јавним простором и имала је намеру да настави са радикалним издавачким резовима, евентуалним покретањем новог листа 1927. године који би задовољио њихова либерална стајалишта.¹¹ Временом, појавио се часопис који је обрађивао само теме из монашког живота и аскетског опредељења. То није био часопис у коме су монаси радо сарађивали, излазио је захваљујући једном архимандриту, Стефану Иликићу, који није био најбоље схваћен ни од своје браће по духу, а још мање од црквених власти – епископа.¹² У свим тим часописима, који су били издавачки корак у односу на периодику која је излазила пре Првог светског рата, сарадници су били Руси емигранти.

Водећи руски богослови, професори теологије, свештеници и други публицисти који су се непосредно после 1917. године нашли у српској средини покушали су да дају одговор на чињеницу постигнутог успеха болшевичке револуције. У традиционалној хришћанској социјалној концепцији и преседан као што би био револуционарни преврат посматра се кроз провиденцијализам, тј. објашњава синтагмом да је „свака власт од Бога“. Са друге стране, чињенице разарања и патње, а још више прогона и страдања Цркве, као и нестанак династије „Помазаника“, сводиле би смисао револуције на Божију казну.

Већ је Димитрије Мерешковски (1865–1941) оценио болшевизам као глобалну појаву која није регионални нити изоловани историјски догађај, односно катастрофа само руског народа посматрано у историјској равни. У дневницима које је писао од средине 1919. године оставио је мисли како је болшевизам „инкарнација ђа-

---

ник Српске цркве – орган српског православног свештеничког удружења XXXIII, март, (Београд, 1928), 258–259.

10 „Једно писмо ‘Хришћанском животу’“, *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 7–8 (Сремски Карловци, 1922), 467–468, у коме се из редова сеоског свештенства главном уреднику пружа подршка за оно што ради.

11 „Нов опозициони црквени лист“, *Весник Српске цркве – орган Српског православног свештеничког удружења XXXII*, јули–август (Београд, 1927), 463. „Како сазнајемо један круг свештеника, незадовољних са садашњим стањем у цркви, намерава да покрене један опозициони лист“.

12 Цисарж, „Црквена штампа између два светска рата“, 150.

вола“, односно то је „религија сатане, убиство светих завета слободе, братства и једнакости“.¹³ Такође, један мистички и апокалиптички начин којим се објашњавају друштвене појаве и процеси, нарочито оне праћене великим страдањима и проливањем крви, практично је негован кроз векове у црквеним круговима. Мерешковски је био доследан, али и оригиналан у развијању социјалне демонологије, провлачећи кроз историју менталитета и руске културе корене друштвеног потреса који је задесио руску државу и народ.¹⁴

На страницама српске црквене периодике појављују се написи руских емиграната у којима се говорило о новијем историјском искуству и путу руске државе и народа. Свештеник Борис Волобујев је 1922. готово пророчки ламентирао над худом судбином Русије 1917–1921. године. Видео је таму, амбис и хаос, безобличје друштвене патње и катастрофе империје.¹⁵ Познати црквени историчар Николај Глубоковски, који је ипак научно прилазио проблемима црквеног живота, није могао а да не говори помало херметичким и симболичким језиком: „Сва бољшевичко-социјалистичка историја руског епископата је нови пророчански свитак на коме је и унутра и споља архијерејском крвљу написан текст ‘плач и нарицање и јаук’ (Јез. 2, 10)“,¹⁶ мислећи наравно на кржаве прогоне и убијање свештеника и архијереја. За списатеља Петра Заустинског комунизам је био неморално учење које разара хришћанство, а дужност хришћана је да се формира једна здрава интернационала за борбу против бољшевишког непријатеља. Према његовом мишљењу, у савременом свету се одвија Апокалипсис, а Антихрист је већ дошао.¹⁷ Победа бољшеви-

13 J. C., „Царство Антихриста (Д. С. Мерешковскій, З. Н. Гиппиусъ, Д. В. Философовъ, В. А. Злобинъ, Мюнхенъ 1921“, *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 1, (Сремски Карловци, 1922), 56.

14 Апокалиптика провејава и чини лајт мотив његовог дела *Атлантида – Европа*, (Београд, 1930), видети одломак много каснијег издања: Дмитриј Мерешковски, *Тајна руске револуције – оглед о социјалној демонологији*, превела с руског Лидија Суботин, (Вршац: Књижевна општина Вршац, 2002), 13–25, 90.

15 Борис Волобујев, „На ивици амбиса“, *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 7–8, (Сремски Карловци, 1922), 421–434.

16 Николај Глубоковски, „Највиша јерархија, Њ. Св. Патријарх и духовенство у Русији под бољшевицима“, *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 7–8, (Сремски Карловци 1922), 497.

17 Петар Заустински, „Долазак Антихриста“, *Црква и живот – поучни религиозно популарни часопис* IV, 9–10, (Скопље, 1925), 305–330. - На једном месту каже: „Злоба је комунизма према хришћанству неизбежна последица основне разлике између Царства Божијег и Царства Сотоне“, (стр. 329).

ка сматрана је сатанистичким тријумфом, успешно дуалистичко парирање Цркви као Царству Божијем. Тако је Заустински писао 1925. године у првом епархијском часопису на простору обновљене и уједињене Српске православне цркве *Црква и живот* који је излазио у Скопљу, у митрополији коју је предводио митрополит Варнава Росић, руски ђак и у огромној мери покровитељ избеглих Руса.

Ипак, било је и трезвенијих, реалнијих и рационалнијих приступа који су у социјалним процесима тражили узроке руске револуције и свега што је уследило после 1917. године. Теодор Титов, свештеник, професор руске црквене историје у Кијевској духовној академији, аутор је подуже расправе у којој су понуђени неки одговори. Она је излазила током целе 1921. и почетком 1922. године на страницама *Гласника Српске православне патријаршије*, званичног органа Уједињене Српске цркве, али је прекинута, јер поједини судови нису наишли на разумевање већег дела избегличке јерархије Руске православне цркве.¹⁸

Теодор Титов је критиковао расцеп (дихотомију) који је био настао између народа и свештенства. Истицао је низак ниво верске просвећености, једну формалну ритуалност која је била суштински кобна и допринела развоју антихришћанских либералних идеологија. Црква је по својој раскоши и везаности за царски апарат, племство и „дворјанство“ намерно или нехотице доприносила осиромашивању народа. Ово је била квинтесенција свега што је у своме студиозном тексту износио некадашњи професор Кијевске духовне академије.

Српско уредништво поменутог црквеног *Гласника* морало је стога да се оправда тврдећи како је „писац прешао на политичко држање руских научењака, политичара и револуционара, што не спада по постојећем овде закону о штампи у неполитичан лист као што је *Гласник*, то смо принуђени обуставити даље њихово излагање у *Гласнику*“.¹⁹

18 Теодор Титов, „Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције“, *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* II, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, (Сремски Карловци, 1921), 26–28, 43–45, 57–58, 76–77, 93–94, 108–110, 126–127, 137–138, 154–156, 167–169, 188–189, 202–205, 220–223, 239–241, 259–261, 279–280, 294–296, 313–315, 330–331, 347–349, 370–371, 391–392, 419–421; *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* III, 1–2, (Сремски Карловци, 1922), 11–13.

19 Уред, „Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције, редовни професор и доктор црквене историје протојереј Т. Титов“, *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* III, 3, (Сремски Карловци, 1922), 40.

Тезе Теодора Титова осуђене су на првом сабору Руске заграничне цркве 1921. године.²⁰ Иако је за Србе тај сабор у почетку личио пре на обичну свештеничку скупштину, једно сталешко окупљање на које су иначе навикли, јавна осуда Титова дошла је као олакшање, јер је остало забележено да су „сви (...) говорници констатовали да се расправа Титова негативно односи према Православној цркви“.²¹

И Срби, руски ђаци, васпитаници духовних академија пишу о револуцији у Русији. Професор београдске богословије Милош Анђелковић, један од бољих руских питомаца је записао: „клице за руски хаос нису руске. Оне су убачене у руску земљу са стране и од елемената који су не само против руске цркве и руске државе, него и против целог словенства и свеколиког Православља“.²² Приметно је да се оваквим ставовима супротставља писање Всеволода Н. Иванова који је у Харбину (Манџурија) 1926. године објавио дело *Ми на Западу и Истоку. Културно-историјске основе руске државности*, где је бранио хипотезу како је револуција била један бунт против позападњачења Русије, дакле изворни руски друштвени процес.²³

Док се мање тражила логика и повезаност у револуционарном врењу, бивши проповедник руске војске, некадашњи војни свештеник, после 1921. године парох у Српској цркви, Михаило Спиридонович Пелех није заостајао у провиденцијалистичким тумачењима. За њега, узрок руске револуције не лежи у друштвеним разлозима, њу не иритира окоштали царизам или пак изражена социјална неједнакост. У своме чланку из 1923. уопштено је констатовао да је револуција заправо „борба двеју култура, борба два света

20 Опширније: *Дѣянія русскаго всезаграничнаго церковнаго собора состоявшагося 8–20 ноября 1921. года (21 ноября – 3 декабря) въ Сремскихъ Карловцахъ въ Королевствѣ С. Х. С.*, (Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1921).

21 М. П., „Руска црквена скупштина“, *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* II, 20, (Сремски Карловци, 1921), 334. Овај текст резимира суштину Сабора Руске православне заграничне цркве у Сремским Карловцима из 1921. године, сагледавајући правце уређења руског црквеног избегличког живота у Краљевини СХС, пружајући једну перцепцију канонско-правног организовања избеглих Руса у очима Срба. Видети и: „Посланица руског црквеног сабора у иностранству деци Руске православне цркве у избеглиштву и прогонству, одржаног у Сремским Карловцима крајем 1921 године“, *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* II, 24, (Сремски Карловци, 1921), 424.

22 Милош Анђелковић, „Бољшевизам и руска црква“, *Весник Српске цркве – орган Свештеничког удружења ХХVII*, јули–август, (Београд, 1921), 359–362.

23 *Енциклопедија руске философије*, у редакцији Михаила Маслина, превод група аутора, (Београд: Логос, 2014), 106–108.

– Запада и Истока, два начела, добра и зла, борба белог Христа са црним Антихристом, духа са материјом“.²⁴

Наравно, психологија руске револуције није могла сматрати саму себе слободном од кривице, о чему су писали и представници високе црквене јерархије, а што се масовно прештамповало (из једног извора) позних тридесетих година. Познати је трактат првојераха Руске православне заграничне цркве митрополита Анастасија Грибановског. Према митрополитовом мишљењу, сами су Руси призивали зло, отворили врата злим силама, а исто тако руска револуција само потврђује праисконску борбу добра и зла, учешће ђавола, а нит револуционарних процеса се провлачи кроз целу светску историју.²⁵

Протестански (нарочито лутерански) погледи на руску црквену историју завршавали су се рационалистичким закључком да је Православна црква у Русији била оруђе државе, покорена на цезаропапистички начин руском цару. Свештенство је изгубило морални утицај преставши да буде „Божије“. Ово је био корен кризе старе православне цивилизације, како су то видели западњаци.²⁶

Једно фино, суптилно, спиритуално зло, инструментализовано од јеврејског фактора, било је по мишљењу многих руских емиграната покретач револуционарних покрета. Руски емигрантски кругови су одвећ рано у српској средини почели да штампају књиге о познатим темама које су подгревале антијеврејска расположења.²⁷ Фантастични сижееи о јеврејској завери, иза које по правилу треба да

24 Михаило Спиридонович Пелех, „Голгота Русије (посвећено Мих. Д. Милинковићу, директору)“, *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије* V, 3–4, (Чачак, 1923), 71–73.

25 Митрополит Анастасиј, „Корни револуцији“, *Православная Русь – Церковно-народный органъ Православного движения въ Зарубежной, Карпатской и Пряшевской Руси* 6, (Ладомирова, 1938), 2; „Что такое революция?“, *Святая Земля – Ежемесячное издание Русской Духовной Миссии въ Иерусалимъ* 1, (Иерусалимъ, 1936), 1. Видети и: Митрополит Анастасиј, *Бесѣды съ собственнымъ седцемъ*, Бѣлградъ, 1935.

26 Тако је, на пример, писао Ото Пихлер (Otto Pichler) у своме делу *Orient und Occident* из 1864. године. По његовом мишљењу руски свештеник је престао да буде „Божији човек“ (Der man Gottes). Цитирано по: В. Јанкулов, „Православна црква и епископ“, *Весник Српске Цркве – орган свештеничког удружења XXVII*, јануар-фебруар, (Београд, 1921), 22.

27 Григорій В. Бостуничъ, *Правда о Сионскихъ Протоколахъ. Съ приложениемъ новаго Протокола и 4-хъ рисунковъ в тексте*, (Митровица Сремская, 1921).

стоје масони, обично су се код горљивих декларативних православца завршавале са езотеријским ширењем фама о пророштвима.²⁸

Антисемитска расположења нису била страна ни страницама званичног листа Српске патријаршије *Гласника* и то у контексту прилика у Русији и руске судбине. Истицало се, под утицајем журналистичких написа, да су Јевреји криви за успех бољшевизма, а да хришћанску културу велике царевине руске треба спашавати. У Совјетима је, наиме, 80% Јудејаца.²⁹

Антисемитизам се осећао у практичној хришћанској дисциплини – апологетици. Василије Скворцов, професор Сарајевске богословије сматрао је хришћанску протестантску секту адвентизам савим симплификовано чедом „масоно-јеврејства“.³⁰

Антисемитски тонови на бази страха од глобалне завере јављали су се и у класично написаним богословским приручницима. У приручнику историје религије и античких блискоисточних култова према пророку божијем Мојсију заузима се негативан став, супротан предању и учењу Цркве: „У свом садашњем раду ми ћемо показати да је Мојсије геније зла, најштетнији човек, који је икада живео и који је избацивао најштетније паролe“.³¹ Други Матвејевљеви богословски трактати имали су препоруку митрополита Антонија Храповицког, мада у њима није иступао са антисемитским акцентом.

28 Било је то право „осмишљавање катастрофе Русије“, по речима библиографа руске емиграције: Јован Качаки, *Руске избеглице у Краљевини СХС / Југославији – библиографија радова 1920–1944 (покушај реконструкције)*, (Београд: Књижара Жагор, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2003), 88. Наведени емигрантски аутор Григорије Бостунич доста је писао на тему масонства и предсказања Оптинског старца. (Григорій В. Бостуничъ, *Масонство и русская революция (правда мистическая и правда реальная)*, (Новый Садъ, 1922); Григорій В. Бостуничъ, *Что будетъ съ Россіей (Оптинскія предсказанія)*, (Новый Садъ, 1922). Према последњој брошури, у ауторовим футуристичким довијањима коначно ће пропасти покушај Јевреја да зацаре Антихриста у Јерусалиму 1932. а у годинама 1932–1972. ће победити ствар православља и словенства, што би био апсолутни врхунац мистификације и езотеризма (стр. 31–32).

29 Милош Парента, „Спасимо Русију!“, *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* VI, 8, (Сремски Карловци, 1925), 116–117.

30 Василије Скворцов, „Јерес адвентизма“, *Црква и живот – поучни религиозно-популарни часопис* IV, 7–8, (Скопље, 1925), 236–247. На једном месту каже дословце: „Адвентизам је плод јеврејомасонства у хришћанству“ (стр. 241).

31 „Ради остваривања идеје светског господарства – власти Јеврејство на најактивнији начин учествује у масонерији и преко њега лансира у човечанство најдеструктивније идеје“. (Леонидъ А. Матвѣевъ, *Моисей предъ судомъ исторіи (религиу и исторія дервнихъ народовъ)*, (Белградъ, 1939), 6).

Српска црквена штампа давала је простор и гостопримство анонимним емигрантима који су могли да изразе своју фрустрацију за изгубљеним завичејем и да сву кривицу свале на Јевреје. Вести које су долазиле из Русије о глади, пљачкању, рушењу светиња, отуђивању црквених драгоцености биле су поражавајуће: „Над стотину милона Руса узели су власт у своје руке дивље хорде Јевреја и Татара, па уништавају онај мирни и племенити словенски велики народ“.³² Окрутност бољшевичког режима је на основу пристиглих вести описивана многоструко: прогон Цркве, убијање свештеника, отимачина црквеног блага и забрана веронауке. Истицано је да на удару антитеизма нису синагоге и рабини и да забрана верске наставе не важи за припаднике јудаизма.³³

Неморалан и труо Запад допустио је и потпомогао да се јеврејски интернационализам размахне по руској земљи. Он је започео „ђавољи и паклени рад на штету Словенства и културе“, а Лењин и Троцки-Бронштајн су „служитељи западног јеврејског капитала“.³⁴ Међународно јеврејство било је кривац за сламање старог друштвеног и државног уређења у Русији и за формирање „совјетске владе“. Тајна завера, коју су покренули богати господари берзе и светске економије, руководила се, како су елаборирали, инспирисани руским узорима, неки српски свештеници, и *Протоколима сионских мудараца*.³⁵

На основу свега изложеног могло би се закључити следеће: руски емигранти који сарађују са уредништвима српске црквене периодике доносе на страницама српске црквене штампе 20-их, али и 30-их година, текстове у којима се промишља о скоријој руској историјској судбини. Теме као што су непосредни узроци и разлози бољшевичке револуције у Русији обрађују се кроз провиденцијалистичко-мистичку призму, бивајући веома брзо допуњаване хришћанском критиком комунизма, са мање или више антисемитским тоновима.

32 Верник, „Пљачкање православних цркава у Русији“, *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије* IV, 7–8, (Чачак, 1922). Анонимни аутор заправо је потписао летак који је ишао у прилогу броја.

33 „Православна црква у Русији“, *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 7–8, (Сремски Карловци, 1922), 473.

34 Михаило Спиридонович Пелех, „Голгота Русије (посвећено Мих. Д. Милинковићу, директору)“, *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије* V, 7–8, (Чачак, 1923), 103.

35 „Јеврејство“, *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије*, VIII, 5, (Чачак, 1926), 114–121.

Страх од комунизма формиран у српском црквеном јавном мњењу настао је добрим делом захваљујући публицистичким ангажовањем руских емиграната у српским часописима.

Извори и литература

Необјављени извори

Архив Српске православне цркве:

- Архивске књиге, Персонална књига православног свештенства Краљевине Југославије, I–III;
- *Varia* (1930), Парох барички Светом архијерејском синоду, бр. 293, 6–19. новембар 1930;
- Фонд Свети архијерејски синод, Администрација Гласника Црквеном суду Српске православне епархије захумско-херцеговачке, бр. 618, 30. јануар 1933.

Објављени извори

- *Дѣянія рускаго всезаграничнаго церковнаго собора состоявшагося 8–20 ноября 1921. года (21 ноября – 3 декабря) въ Сремскихъ Карловцахъ въ Королевстве С. Х. С.* Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија, 1921.
- „Посланица руског црквеног сабора у иностранству деци Руске православне цркве у избеглиштву и прогонству, одржаног у Сремским Карловцима крајем 1921 године“, *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије*, II, 24. Сремски Карловци, 1921, 424.

Литература

- Анђелковић, Милош. „Большевизам и руска црква“. *Весник Српске цркве – орган Свештеничког удружења XXVII*, јули–август. Београд, 1921, 359–362.
- „Архијерејски Гласник против Весника Српске Цркве“. *Весник Српске цркве – орган српског православног свештеничког удружења XXXIII*, март. Београд, 1928, 258–259.
- Бостуничъ, Григорій В. *Правда о Сионскихъ Протоколахъ. Съ приложеніемъ новаго Протокола и 4-хъ рисунковъ в тексте*. Митровица Сремская, 1921.

- Бостуничъ, Григорій В. *Масонство и русская революція (правда мистическая и правда реальная)*. Новый Садъ, 1922.
- Бостуничъ, Григорій В. *Что будетъ съ Россіей (Оптинскія предсказанія)*. Новый Садъ, 1922.
- Верник, „Пљачкање православних цркава у Русији“. *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије IV*, 7–8. Чачак, 1922, летак у прилогу броја.
- Волобујев, Борис. „На ивици амбиса“. *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот I*, 7–8. Сремски Карловци, 1922, 421–434.
- Гагулић, Петар. „Штампа у служби цркве“. *Прелгед – полуслужбени орган свештенства епархије жичке XV*, 7. Чачак, 1933, 200–202.
- Глубоковски, Николај. „Највиша јерархија, Њ. Св. Патријарх и духовенство у Русији под большевицима“. *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот I*, 7–8. Сремски Карловци, 1922, 493–508.
- Данилець, Юрій. „Гласник як джерло з історії православ’я на Підкарпатський Русі та в східній Словаччині“. *Pravoslavny biblicky zbornik III*. Prešov, 2016, 79–97.
- *Енциклопедија руске философије*, у редакцији Михаила Маслина, превод група аутора. Београд: Логос, 2014.
- Жакоби, Жан. *Руска револуција – страдање императора Николе II*, превео Крешимир Мимирковић. Београд: Наше Ново доба, s. a.
- Заустински, Петар. „Долазак Антихриста“. *Црква и живот – научни религиозно популарни часопис IV*, 9–10. Скопље, 1925, 305–330.
- Jelačić, Aleksije. *Ruska revolucija i njeno poreklo*. Zagreb: „Nova Evropa“, 1925.
- Јанковић, Живорад. „Прилози историјске садржине објављени у Гласнику – службеном листу Српске православне цркве од 1945. до 1990“. *Гласник – службени лист Српске православне цркве LXXIII*, 12. Београд, 1992, 202–217.
- Јанкулов, В. „Православна црква и епископ“. *Весник Српске Цркве – орган свештеничког удружења XXVII*, јануар–фебруар. Београд, 1921, 9–24.
- „Јеврејство“. *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије VIII*, 5. Чачак, 1926, 114–121.

- „Једно писмо „Хришћанском животу““. *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 7–8. Сремски Карловци, 1922, 467–468.
- Јовановић, Мирослав. *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*. Београд: Чигоја штампа, 2006.
- Качаки, Јован. *Руске избеглице у Краљевини СХС / Југославији – библиографија радова 1920–1944 (покушај реконструкције)*. Београд: Књижара Жагор, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2003.
- Ксуњин, Алексеј. *Од Николе II до Лењина*. Београд: издање писца, 1924.
- Матвѣевъ, Леонидъ А. *Моисей предъ судомъ истори (религиу и историју дѣрвнихъ народовъ)*. Белградъ, 1939.
- Мерешковски, Дмитриј. *Тајна руске револуције – оглед о социјалној демонологији*, превела с руског Лидија Суботин. Вршац: Књижевна општина Вршац, 2002.
- Милошевић, Богољуб. „Значај црквене штампе“. *Весник Српске цркве – орган српског православног свештеничког удружења* XXXV, новембар–децембар. Београд, 1930, 678–680.
- Митрополитъ Анастасій, *Бесѣды съ собственнымъ седцемъ*. Бѣлградъ, 1935.
- Митрополитъ Анастасій. „Корни револуцији“. *Православная Русь – Церковно-народный органъ Православного движенія въ Зарубежной, Карпатской и Пряшевской Руси* 6. Ладомирова, 1938, 2.
- Митрополитъ Анастасій. „Что такое револуција?“. *Святая Земля – Ежемѣсячное издание Русской Духовной Миссиі въ Иерусалимѣ* 1. Иерусалимъ, 1936, 1.
- „Нов опозициони црквени лист“. *Весник Српске цркве – орган Српског православног свештеничког удружења* XXXII, јули–август. Београд, 1927, 463.
- Парента, Милош. „Спасимо Русију!“. *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* VI, 8. Сремски Карловци, 1925, 116–117.
- П., М. „Руска црквена скупштина“. *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* II, 20. Сремски Карловци, 1921, 334–335.
- „Православна црква у Русији“. *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот*, I, 7–8. Сремски Карловци, 1922, 473.

- Пузовић, Владислав. „Извештавање Гласника Српске православне патријаршије о Руској цркви између 1920. и 1940. године“. *Гласник – службени Српске православне цркве* LXXXV, 9. Београд, 2005, 251–259.
- *Raspućin, originalni naziv francuskog izdanja „Sumrak carstva“*, roman od Ž. Kesela i Jelene Izvoljske, preveo Stojan Živadinović. Београд: „Југо-исток“, 1927.
- Спиридонович Пелех, Михаило. „Голгота Русије (посвећено Мих. Д. Милинковићу, директору)“. *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије* V, 3–4. Чачак, 1923, 71–73.
- Спиридонович Пелех, Михаило. „Голгота Русије (посвећено Мих. Д. Милинковићу, директору)“. *Преглед – полуслужбени орган свештенства Жичке епархије* V, 7–8. Чачак, 1923, 103–107.
- Сп., Б. „Десетогодишњица Летописа тимочке епархије“. *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* XIII, 23. Сремски Карловци, 1932, 363.
- С. Ј. „Царство Антихриста (Д. С. Мерешковскій, З. Н. Гиппиусъ, Д. В. Философовъ, В. А. Злобинъ, Мюнхенъ 1921)“. *Хришћански живот – месечни часопис за хришћанску културу и црквени живот* I, 1. Сремски Карловци, 1922, 54–56.
- Скворцов, Василије. „Јерес адвентизма“. *Црква и живот – научни религиозно-популарни часопис* IV, 7–8. Скопље, 1925, 236–247.
- Титов, Теодор. „Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције“. *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* II, 2, 26–28; 3, 43–45; 4, 57–58; 5, 76–77; 6, 93–94; 7, 108–110; 8, 126–127; 9, 137–138; 10, 154–156; 11, 167–169; 12, 188–189; 13, 202–205; 14, 220–223; 15, 239–241; 16, 259–261; 17, 279–280; 18, 294–296; 19, 313–315; 20, 330–331; 21, 347–349; 22, 370–371; 23, 391–392; 24, 419–421. Сремски Карловци, 1921; *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* III, 1–2, 11–13. Сремски Карловци, 1922.
- Уред. „Руска православна црква пред револуцијом и за време револуције, редовни професор и доктор црквене историје протојереј Т. Титов“. *Гласник – службени лист Српске православне патријаршије* III, 3. Сремски Карловци, 1922, 40.
- Fedorov, Nikolaj. *Ruska emigracija (historija, suština, rad, značenje 1919–1939)*. Zagreb: preštampano iz Hrvatske smotre, br. 7–8, 1939.
- Цисарж, Бранко А. *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (Библиографски опис часописа и листова са пре-*

гледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970),
А–М. Београд, 1986.

- - Цисарж, Бранко А. *Један век периодичне штампе Српске православне цркве (Библиографски опис часописа и листова са прегледом-садржајем свих радова објављених у њима од 1868–1970),* Н–Ш. Београд, 1991.
- - Цисарж, Бранко А. „Црквена штампа између два светска рата“. *Српска православна црква 1920–1970 (Споменица о 50-годишњици васпостављања Српске патријаршије).* Београд: Свети архијерејски синод, 1971, 141–148.

Radovan Pilipović
The Archive of Serbian Orthodox Church

**The Reasons and Causes of the Coup in Russia in 1917
Reflected in the Serbian Church Press of the 1920s**

Summary: This paper deals with the part of the ideological world of Russian emigrants, primarily priests and theologians, who wrote on the pages of the Serbian church press of the 1920s about the reasons and causes of the coup in Russia in 1917. The approach from the standpoint of providentialism, which was traditional for Christian church in explaining the historical processes, dominated; at the same time, apocalyptic-symbolic-esoteric tones prevailed as they were intensified by the real difficulties of refugee life. When Russian emigrants tried to study the mystery of success of the October revolution, they used the Serbian church periodical press to show their anti-Semitic moods, criticism of communism from the Christian position and fear of the Bolshevism.

Key words: Russian emigrants, Russian revolution, Serbian Orthodox Church, Serbian Church Press, Apocalypse, Antichrist, Masons, communism